

РАНОТО ПОЕТСКО ТВОРЕШТВО НА АЦО ШОПОВ

Сè уште ни остануваат недефинирани многу сознанија, процеси и појави од македонската литературна историја до Ослободувањето. Собирањето и комплексното проучување на фактите сè уште претставува првостепена задача на нашата наука од оваа област. Во занесот по помодноста неретко сме записани од евроцентризмот и ги испуштаме од предвид нашите вековни дамари што како тешко наследство ни ги стеснувале хоризонтите. Строго омеѓените идеолошко-политички рамки доскоро јаскуваа слободната научна мисла. Извесни рецидиви сè уште проблеснуваат, но веќе се чувствуваат како банален атавизам. Литературната наука, со свест за одговорноста, по совест, стрпливо и упорно го утврдува местото во историјата и на творбите и на творците.

Лирикот Ацо Шопов несомнено застава во стројот на најистакнатите творци од првата генерација на слободната македонска литература. Раното негово поетско творештво сè уште не е ни достатно познато, ни праведно валоризирано, иако веќе се објавени значајни сведоштва и материјали.¹ Скромната зачувана оставнина² сепак мошне видливо го илустрира патот на поетот-почетник.

Ако се суди според расположивата »Свеска за писмене саставе«³ на третокласникот Александар Ѓ. Шопов(иќ) во Штип, неговите први литературни обиди се регистрирани на почетокот на ноември 1937 година, кога Шопов сè уште нема наполнето ни 14 години. Тоа се двата кратки расказа »Растанак«⁴ и »Чича Пера«⁵ што имаат важност само за литературната историја, како сведоштво дека на почетокот сепак му била прозата. Но во периодот од 30 декември 1937 до 10

¹ Д-р Блаже Ристовски, Македонскиот стих 1900-1944. Истражувања и материјали, 2, Скопје, 1980, 153-181; *истито*: Пројави и профили од македонската литературна историја. Прилози за развитокот на македонската културно-национална мисла, 2, Скопје, 1982, 334-339; *Владимир Шойов*, Кон најраното поетско творештво на Ацо Шопов. Некои нови сознанија за животот и делото на овој наш поет, »Дело 74«, 12, 5, Штип, 1985, 438-458, Трајко Донеv, Нови сознанија за Ацо Шопов и работата на Литературната дружина во Штипската гимназија (Повод »Кон најраното поетско творештво на Ацо Шопов« - Некои нови сознанија за животот и делото на овој наш поет објавени во Дело 74 бр. 5, 1985 год. Штип), »Дело 74«, 13, 1-2, 1986, 73-80, *Радмир Ивановиќ*, Поетскиот првенец на Ацо Шопов и проблемот на генерирање на литературниот текст, »Дело 74«, 14, 6, 1987, 511-532; »Дело 74«, 9, 5-6, 1982

² Во Архивот на МАНУ во Скопје е собран најголемиот дел од оставнината на поетот А. Шопов, но негови објавени и необјавени ракописи се наоѓаат и во Одделението за документација на Иститутот за национална историја (к.116), како и во Историскиот музеј на Македонија, Оддел за НОБ (бр.2146).

³ АМАНУ, ф. А. Шопов, АЕ 10: Свеска за писмене саставе. Својина Ал. Ѓ. Шоповића 3-а р. гим. Штип (стр.1-27).

⁴ АЕ10, стр.1-3: Растанак, 3.XI.1937 год. Штип

⁵ На истото место, стр. 4: Чича Пера, 4.XII.1937 година Штип.

март 1938 година Ацо Шопов нафрлил во тетратката 17 стихотворби. Сите тие се напишани на еден не сосем правилен српски јазик (веројатно препишувани од концепт). Оваа тримесечна актива ја претставува првата фаза од поетовиот развоен пат. Тоа е времето кога младиот ученик сè уште се наоѓал под силното злијание на големосрпското воспитание што особено е одразено во песните »Брегалница« (напишана на 31.VII.1937 година),⁶ »Отаџбино!« (од 23.I.1938)⁷ и Штипе граде!« (6.II.1938)⁸ Тоа се типично почетнички стихувања, скоро без

⁶ На истото место, стр. 8-10. Седумстрофната песна на младиот ученик одразува една мочетна фаза од поетскиот развој што е очевидно сè уште под полната контрола на воспитачите, па

»Брегалница« завршува:

Али сада да с' занесем даље мало
у прошлости славне наше
За слободу милу и златну
Колко хиљад људма паше
Ту где ти сад реко течеш, непријател' војску је слао
И ту на твојој песковитој обали
Он је ипак мучепички пао.
И ту нам је реко мила победа синула

Ал' то треба да завалиш
Сложној војсци милој својој
Која ј' овде храбро пала,
За слободу и отаџбину и своје животе дала.

И сад друго не змам рећи
Већ поклањам овај златан венац.
Да живите и даље у слози и срећи
Храбри Србин, Хрват и Словенац.

⁷ На истото место, стр. 14-15. Песната »Отаџбино...!« нема никаква литературна вредност, но бидејќи досега не е објавена, а го одразува почетниот старт на идниот поет, ја пренесуваме интегрално :

Отаџбино, за ме земљо света!
Искрено те волим, свим срцем својим.
Јер у теби живећ прохујаше многа моја лета,
И многа ќе јоште проћи, мајко моја света!

У теб' сам се родио. У теби ћу и умрети.
Чуваћу те непријателске руке,
Па макар ме стаиљали на велике муке
Мајко моја света.

Светићу се непријателу своме,
И храбро ћу у бој ићи тада,
И нећу дати крвожеднику томе,
Да он као цар нашом државом завлада.

Без ичијег страха у бој ћу ићи,
Високо ћу нашу заставу подићи,
Нек' се знаде да сам Српског рода.
Да с' не бојим никога до Бога.

А тамо у боју борићу се
до последње снаге своје,
Па када ме метци буду погодмили
Загрлићу миле мајке моје
И тако ћу издахнути Отаџбино, мајко моја!

⁸ На истото место, стр. 17-18. Кратката песна »Штипе граде!« е последната во оваа збирка со таков патриотски дух:

Штипе граде, српски сине,
Нек ми сада жеља мине,
Да те једном ја споменем.
Рајским цвећ целого оденем.

Ниси Бог зна какав по изгледу твојме,
Ал' си предраг срцу моме.
Свака кућа која била,

какви и да се литературно-естетски вредности, но истовремено претставуваат и јасно сведоштво за извесен разбуден »патриотизам« и социјален сентиментализам.

Значајно е да се одбележи дека досега не е зачувана ни една стихотворба што би го носела датирањето од учебната 1938/39 година, кога Шопов е ученик од IV клас на Штипската гимназија.⁹

Следната некомплетна и непагинирана збирка, пишувана (исто така со мастило) од 20 септември 1939 до мај 1940 година¹⁰ содржи 9 песни што веќе авторот го претставуваат во една соема поинаква светлина: со поголема мисловна зрелост, со прилично стегната версификација, и со потенцирана ослободеност од националните заблуди, изразена и преку префинета иронија¹¹.

Мом' је срцу увек мила.

Свако дрво, сваки кут,
Сваки камен, сваки пут,
Мен' је увек леп и мио,
И дај Боже, вазда био.

Тебе и Отаџину највише волим граде,
нека сваки Србин знаде
И дај Боже пливао у срећи,
И постао многу, многу већи.

⁹ Констатираме само дека таа учебна година стихови на Шопов не се евидентирани досега, но не и дека престанал да пишува.

¹⁰ АМАНУ, ф.А. Шопов, АЕ 11.

¹¹ Во збиркава се препишани песните што авторот ги читал во Литературната ученичка дружина »Напредок« во Штип или пак ги објавил во гимназијалниот сиден весник. Карактеристична е полемичката стихотворба »Другу Ал. Апостоловићу (поводом неговите песни Млађем другу песимисти)« што веќе беше предмет во пишувањето на В. Шопов (цит. прилог, 444-446), каде што се цитираат и сегашните изјави на тогашниот осмоласник Александар Апостолов (сега пензиониран универзитетски професор по историја во Скопје). Поводот за »полемиката« во Литературната дружина била прочитаната песна за мајка му на А. Шопов. Всушност, во зачуваната оставнина од тој период најмногу од песните се поврзани со неговата болна мајка Коцка Шопова, која и самата како млада егзархиска учителка пишувала стихови (на бугарски јазик) и нив често му ги читала на синот што тој го сметаше како прв »допир со поезијата« воопшто. Мајка му, велеше, му ја »всадила љубовта кон поезијата« уште кога бил »во I или II клас гимназија, а може и помал - во IV одделение«. И тие песни биле »сентиментално -љубовни, нежни песни, полни со чувство, емоции, доживување« - ни велеше во разговорот што го имавме на 13 јули 1976 година во неговата канцеларија во Републиката комисија за културни врски со странство во Скопје. Притоа укажа дека еден фрагмент од таа поезија на мајка му била издлабена во споменикот на брат му на гробиштата! А токму таков е и карактерот на неговата поезија од тие младешки години што останува и како основна назмака за неговата лирика и во зрелиот период. Затоа и ќе го наведеме интегралниот текст на песната »Другу Ал. Апостоловићу (поводом неговите песни) Млађем другу песимисти«, во која Шопов му се обраќа на повозрасниот опонент - оптимист, иако првите три строфи беа објавени во превод од В. Шопов во цит. прилог (451):

Како љу кроз живот осетит милоту
(Пошто кажеш да је ведар, леп и чио)
Кад пред собом срепем ужас и страхоту,
А о срећи слаткој још нисам ни снийо!

Како да га сликам весело и смело
Кад је моје срце усахнуло скоро?
И срећа и нада, све је давно свело
А и живот млади већ ми гине споро.

Живот, то је чаша ужаса и гњева,
Из које се можеш спасти само смрћу.
Од никуда искре душу да ти згрева.

Али ипак ја се још јеројски држим
С боловима болим до последнег даха,
Ал осећам да љу пред њим да се спржим
Јер немадем више у грудима маха

Ваквата промена е разбирлива.¹²

Жестоката пресија на големосрпскиот режим (особено по убиството на генералот Ковачевиќ) во Штип (градо на Т. Александров и В. Михајлов), со организирањето на прогресивната младина и особено со пробивот на македонски активните ученици во Литературната ученичка дружина »Напредак« во Гимназијата, почнува нагло да попушта. Постепено сè послободно се настапува и во јавните манифестации во Литературната дружина,¹³ во ѕидниот весник и на бројните организирани младински екскурзии со јасна македонска национална програма¹⁴ Беа воспоставени лични врски и со организираните младинци од Велес.¹⁵ Во Загреб веќе дејствуваше Културно-

¹² Сепак, А. Шопов се уште е опфатен од едно мистично, религиозно расположение, во кое го бара спасот од својот личен безизлез. Тоа струи во скоро сите негови тогашни песни. На пр. во песната »Чудотворна пеџина« (АЕ 11, стр. 8-9 мај 1940), зачувана и во изменета верзија отчукана на машина (АЕ 14), младиот Шопов раскажува:

Причала ми мајка да ту изван града
Чудотворна нека пеџина постои
Да са њеног свода капљицама пада
Бистра, хладина вода што болесне лечи

Са вером и надом опремих се журио
Убеџен чврсто и лак као лутка
Док срце младо куцало ја бурно
Пеџини поџох истога тренутка

Гледао сам путем: свуд пролепе дише
Сунце при крају жари запад модри
Као мада моје срце што уздише
Као вера што ме (у) невољи бодри

Пеџину спазих и мало по мало
Обузе ме нека тајанствена среџа
Кандило је једно у дну пуцкарало
Пред старом и бледом иконом Распеџа

Са очима пуним, чврстог поуздања
Док ђутаху птице умирене од лета
И шуми се разлевао са зеленог грања
Висео је мирмо он, Спасител светa

Падале су капље, а простор је цели
О дисао тихо у побожној ноћи
Шапат један нежаи, глас како ми вели:

»Напред, ко је са мном ја ђу му помоћи!...«

¹³ Во учебната 1939/40 година за претседател на Литературната ученичка дружина »Напредак« бил избран Ванчо Прке. На седниците биле разгледани »52 ученички работи од кои 38 биле печатени во ѕидните весници«. Во текот на годината »Книжевниот одбор одржал 5 седници на кои биле разгледани сите ученички работи што биле приложени за разгледување на Литературната дружина« (*Трајко Дојев*, цит. прилог, 79).

¹⁴ Самиот А. Шопов во цит. разговор на 13.VII.1976 година си спомнуваше: »Правевме излети во Каваклија и Сутлакот, скоро секоја недела излегувавме ние младинците и ги читавме песните на Кочо Рацин од *Бели муџри*. Тие беа примени со голема егзалтација, со чувство на раѓање на нашиот литературен јазик и немаше младинец од присутните што да биде рамнодушен. Рацин преку тие читања изврши влијание за многу младинци да почнат да пишуваат поезија на македински јазик. Така и јас почнав да пишувам, и многумина други во Штип. Неговата поезија на мене дејствуваше како ослободување некако. Многу живо се секавам какво огромно воздејство вршеа врз нас Ленка, Тутупоберачите и други«. За местото и улогата на екскурзиите на учениците во Штипската гимназија сведочи и *Киро Зенделски* (Ванчо Пркев - Сермен, »Дело 74«, XIV, 6, 1987, 494-495): »Многу успешна беше секскурзијата кај Новакова Чешма. Од страна на Нанчо секој беше добил одредена задача, се направи план за настап, кој во која средина ќе дејствува и сл. (...) Успешни беа и екскурзиите во Сутлакот и одењето на Голак, во кои учествуваше и Ванчо и под негово раководство и организација се изведуваша сите настапи«.

¹⁵ *Киро Зенделски* (цит. прилог, 495-496) сведочи: »Во летото 1937 година, со доаѓањето на Боро Мокров од Велес во Штип и замознавањето со Ванчо, врските со Велес се постојани и многу чести. Тие не се задржаа само меѓу нив двајцата, туку се проширија и меѓу помладите класови. Боро Мокров во тоа време е одговорен пред МК за СКОЈ во гимназијата во Велес и мреку него се прифаќаа повеќе партиски материјали, како и нелегална марксистичка литература

просветното друштво »Вардар« и беше отпечатен единствениот број на »Наш весник«, ¹⁶ а во Скопје излегуваше списанието »Луч« ¹⁷, и почна да се публикува весникот »Наша реч« ¹⁸ каде што обилно беше застапена и поезијата, па и на македонски јазик. По посетата на македонските студенти во Софија и средбите со членовите на Македонскиот литературен кружок во мај 1939 година беше пренесена богата македонска литература што брзо прозраче низ цела Македонија ¹⁹. Појавата на Рациновите »Бели мугри« уште појасно го посочи патот за младата македонска интелигенција. Од есента на 1939 година претседател на Литературната дружина во Гимназијата станува Ванчо Прке ²⁰. Самиот Шопов си спомнува: »Литературната дружина во Штипската гимназија, предводена од Ванчо Прке, всушност беше собиралиште на најпрогресивната штипска младина« ²¹. На друго место Шопов пак нагласува: »За своите први обиди во литературата и за љубовта кон неа посебно му должам на Ванчо Прке. Од него ја добив книшката »Бели мугри«, чии песни потоа ги рецитиравме на сите излети и полулегални младински собири« ²².

Таквиот Ацо Шопов, веќе 16-17 годишен, во времето кога фашизмот во Европа ги направи и првите чекори за освојување на светот, станува против војната, против патриотството на владејачите, па објавува свои стихови во

и др. Контактите меѓу воспитните групи и СКОЈ-евската организација во гимназијата во Велес беа многу чести. Разговорите и размената на мисли беа богати и се чувствуваа голема раздвиженост и развивање во другарски односи. За сите разговори и контакти, Ванчо беше редовно информиран и во тек е на сè она што беше поврзано со Велес». Самиот Б. Мокров на неколкупати не уверуваше дека во кореспонденцијата В. Прке му пишувал на македонски јазик и со »македонска азбука«, употребувајќи ја мисирковската форма на меките консонанти *ќ* и *џ*. Како идеолошко-политички сомисленици, тие двајцата биле и поети и потоа активни учесници во НОБ, каде што Ванчо и загинава.

¹⁶ д-р *Блаже Ристовски*, Пројави и профили од македонската литературна историја, II. 161-191: Л. Соколов, Културно просветно здружение »Вардар« во Загреб и неговата политичка дејност, »Историја«, VIII, 2, Скопје, 1972, 120-126; д-р *Војо Рајчевиќ*, Македонската револуционерна младина на Загребскиот универзитет меѓу двете војни и создавањето на КП на Македонија, во зб: Основањето и развојот на Комунистичката партија на Македонија. Материјали од Научниот собир одржан на 1, 2 и 3 ноември 1979 година, I, Скопје, 1980, 301-317.

¹⁷ д-р *Блаже Ристовски*, Пројави и профили од македонската литературна историја, I, 1982, 266-271; д-р Стојан Ристески, Литературни испитувања, Скопје, 1983, 133-145.

¹⁸ *Дејан Алексиќ*, »Наша реч« (1939-1941). Од историјата на напредниот печат во Македонија, Скопје, 1960; д-р *Блаже Ристовски*, Пројави и профили од македонската литературна историја, I, 271-272.

¹⁹ *Димитрар Мийџрев*, Македонскиот литературен кружок, Скопје, 1977, 21-22; *Блаже Ристовски*, Беседа за делото на Вапцаров. Свечен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на *Никола Вапцаров*, Скопје, 17.X.1989, МАНУ, Скопје, 1990, 17-18; *Никола Вапцаров*, Песни за Татковината. Собрани стихови. Подготовка и превод д-р *Блаже Ристовски*, Скопје, 1986, 393-396.

²⁰ Трајко Донеv, цит. прилог, 78

²¹ АМАНУ, ф. А. Шопов, АЕ 71, стр. 1. Шопов во текстот на интервјуто уште вели: »Во оваа литературна дружина, или уште поточно од големата страст на Ванчо Прке, кој и самиот беше поет, научив како се сака литературата и колку љубов и трпение бара таа од писателот. Под истово непосредно влијание многумина во Штип ги замочнавме своите први литературни чекори«.

²² АМАНУ, ф. А. Шопов, АЕ 85, стр. 1. И во ова интервју Шопов потврдува: »Како ученик во Штипската гимназија имав можност да учествувам во работата на Литературната дружина, на чие чело стоеше познатиот првоборец Ванчо Прке, човек со необична енергија, познавање и литературни склоности. Во оваа Литературна дружина ги научив првите вистини за светот воопшто, како и за светот на литературата«. Ваквото мислење за личноста на В. Прке, го потврдува и записот во Главната книга на Гимназијата во Штип за учебната 1939/40 година: »Ученикот Ванчо Пркеv од седми клас е еден од најкултурните во класот. Тој не учи само за оценка, туку за себе. Мошне е вреден, послушен и мирен. Тој е одличен ученик« (*Киро Зенделски*, цит. прилог, 494.)

сидниот весник, чита во Литературната дружина, а на Видовден во дворот на Гимназијата ја рецитирал патриотската песна *»Устани сине Отаџбина зове...«* што всушност е антифашистички глас во шовинистичката еуфорична атмосфера.²³

Сè во тој дух му се и стихотворбите *»Војник«*²⁴, *»На бојном пољу«*²⁵,

²³ Во разговорот на 13.VII.1976 година А. Шопов ни објасни: »И читав една песна на Видовден (1940), „Устани сине, Отаџбина зове“, патриотска песна, визави опасноста од фашизмот. примена беше многу добро. Се читаше во дворот на Штипската гимназија, на влезот. Кога излегов да ја читам се спрепнав и се спружив наземи. И така почнав да читам. Песната беше антифашистичка«. Бидејќи досега не е објавена, ја наведуваме во целост:

Кроз трули таван све каи по кап пада
На влажну земљу и од не одскаче,
А ветар кат-кад к'о човек без наде
Процвили горко час слабо час јаче.

У соби хладно... Уздаси се миле,
Дрхтање тихо и јецан.е боно.
Црнкасте сени ио зиду се свиле,
Док громко бруји старе цркве звоно.

У томе часу закуца на врата
И уће човек ког обузе тмина.
Нежио прије жеми која и ис схвата
Каква дужност чека једмица јој сина.

-Жено - старац рече - твој јединац нека
Одмах сада пође, преко оних гора,
У село, где га тешка вежба чека
Отаџбина зове... браниици је мора!

А болесна мати нагна се над сином
Који је тог часа сретне сний снове
И рече му гласно са неком милином:
- *Устани сине, отаџбине зове!*

²⁴ Војникот ја посетува својата болна и сиромашна мајка и си мисли по патот:
»Отићи ћу кући - мисли он у себи
»Болесна ме чека. Бог за љубав знаде
»И за муке горке« - мисли он у себи
И наставља даље пун вере и наде.
Назира низ малото прозорче, а таа »Без иког, без лека/ Дању, Ноћу сама«, стуткана во бедното сопче:
И тад тихо уђе стежућ срце своје.
Болесна му мати јечајући дремље.
И чувши кораке благо рече: »Ко је?«
»Ја сам син твој мили војник ове земље!«

»Слатка моја рано, цвеће моје мило,
»Ја не видим више Бог ми и вид узе.
»Нек те прати мога благослова крило!«
Сиротом војнику потекоше сузе.

»Ја умирем сине, куцнуше ми часи,
И мир ако желиш, чедо праху моме,
Чуј ми жељу која к'о светиња гласи:
- *Веран буди служи славном роду своме!*«

²⁵ Песната *»На бојном пољу«* исто така не е објавувана досега. Тоа е една жестока иронија на патриотарските воинствени повици:

Тутњи и сева, и топова рика,
На крвавом пољу, где за народ гину
Безброј горостасних, снажних див-војника,
Сече ледним зраком густу помрчину.

Поред самог гробља на пољани славе
Где крв земљу кваси, бој се страхан бије.
Свуд: трупине л.удске, отсечене главе,
Јаук рањеника до неба се вије.
Авај, страшни призор! Док трубачи грубе
И громови грме са небеског свода,

»Разговор на гробљу«²⁶ и »Ловоров венац«²⁷ што се зачувани во посебен

Громки гласи звоне и пол, см се губе:
»За народ, за Краља... Живела слобода!«
Али зашто тако сад се све утиша?
Да л' малакса војска покисла одела?
Чуј! затруби труба и на знак јуриша
Коњица се вину газеп', многа тела.

Пред њоме је вигез бешњи и од грома:
»Не жалте животе... крв нека ја вода.
Погините храбро на олтару части,
Зар синови нисте витешкога рода?«

И настаде збрка, дозивања вика,
И јуначка прса крв обливат стаде.
Ах та зашто с' болом неколко војника
Потрча уз брдо - тамо неко паде

²⁶ Слична по дух и мисла е и песната »Разговор на гробљу«, во која авторот одново се враќа на мотивот »Мајка« со патриотскиот завет за синот:

Два војника млада блатњава одела
Носе свога друга тешког рањеника
Коме крв румена са високог чела
Тече једним млазом из дубоке ране.

Спустише га тихо и та(д) један војник
Узе влажан завој и пун горке страве
Нагна се ал' нежно са очинским болом
И дотаче благо умирућег главе,

И покуша рану да завије само.
Ал' зачу се мреко из срца што пати:
«Пустите, нек' тече - носите ме тамо!»
И млитава рука гробље обухвати.

А војници млади ганути до душе
Гледаху се немо и плакаху оба.
И одједном нагло ухватише ручке
И однеше друга крај још свежег гроба.

И гледаху како витез ту издише.
Срца су им бледа - два комада леда.
Рањенику тихо задрхташе усне
Он отвори очи и благо погледа.

Суза му се једна скотрља низ лице.
Све је било мирно, у слађаном санку -
Давно почивало. Тамо доле птице
Певале су само једну тугованку.

»- Спавај ти мирмо мила моја мати.
Као цвет желан само капи воде
Рекла си да живот за род треба дати
И да нема ништа леише од слобода.

Сад спокојна буди. Исиуних аманет
Твој на пол.у славе где се крв још точи!»
Хтеде јоште рећи... задрхта му тело
Помодреше усне, он затвори очи
и настаде тајац.

²⁷ АМАНУ, АЕ 12, стр. 8. Песната »Ловоров венац« е од истиот циклус на антивоените стихотворби на Шопов. Очевидно авторот подготвувал посебна стихозбирка само со такви стихови, но се зачувани само 8 странички, а последнава песна не е ни завршена. Го наведуваме зачуваниот дел од песната:

Чисто и плаво небо. Леп дан после кише.
По пољу: само ранци и трагови од крви.
На барут и на трулеж још воздух сав мирише,
Док кружи јато враи и гмиже безброј црви.

Као једипи сведок страшиих и кобних дана
Пуних победа славе и као да пркоси
Старо се гробл.е диже, та слика ишарана
Кандилима што сјају к'о роса када роси.

На грани тамо доле славуј јадај јако

препис, без датирање и без пагинација, како одделна збирка од 8 странички со 5 песни.²⁸ Тоа се стихови што веќе го најавуваат идниот лирик и патриот - борец.

Меѓутоа, кога точно почнал Шопов да пишува и на родниот јазик - засега не можеме да речеме. По сè изгледа извесно време и тој ги користел обата јазици. Веројатно некаде во 1940/41 учебна година,²⁹ кога фашистичката опасност сè повеќе се ближеше и српските власти вршат општа мобилизација. »Ановите - вели Шопов - беа преполни со мобилизирани резервни војници, измешани со селскиот добиток. Обземен од овој револт, ја напишав својата прва песна на македонски јазик - 'Ановите'³⁰.« Во тоа време во Штип повеќемина ученици и студенти пишуваат стихови на македонски. Освен В. Прке, поезија пишувале и Димче Беловски³¹ Славчо Стојменски³² и А. Шопов. Самиот Шопов кажуваше: »Имаше еден професор Црногорец (Божидар Нилевиќ), прогресивен човек што исто така пишуваше поезија и го толерираше и македонскиот јазик во стиховите. Дури и јас тогаш му читав песни на македонски јазик, а и тој ми

Дирљиво, тихо, нежно, срце да се раскине,
Пева и горко плаче, нем укочен тако
Ганут судбином једном пева, плаче и гине.

А испод два црна гроба. Крстове хладне њине
Венац је ловоров сиео и тужно благо мирише.
Тако је свео, хладан к'о очи самртника,
Али су топле речи што их на њему пише:
»Под влажном, крутом земљом ту леже два хероја
Љубав-пожртвованост - пример како се гине,
Син витешког рода, жртва крвавог боја

²⁸ Како што се забележува и кај другите македонски поети од тој период, па и кај К. Рацин, стиховитена српски јазик реско се разликуваат од оние на македонски и по стил, и по дух и по версификаторските одлики. Така и песните на Шопов од 1939/40 година, во споредба со оние на македонски што ги создава во 1943 и 1944 година како борец, по своите идејни и поетски карактеристики како да се од два сосем различни автора. Овој проблем, на којшто начелно само бегло се имаме навратено (Кочо Рацин. Историско - литературни истражувања, Скопје, 1983,410-416) заслужува подлабоко проучување, особено и кај авторите што создавале и на бугарски и на македонски јазик.

²⁹ Во разговорот на 13.VII.1976 год. Шопов изречно ни одговори: »Почнав всушност на македонски да пишувам од 1940 година«.

³⁰ АМАНУ, ф. А. Шопов, АЕ76, стр. 1. На прашањето за првата песна, во ова интервју Ацо Шопов одговара: »Мојата прва песна? Замислете го Штип - тоа мало градче на Брегалница, таа паланка зад Исарот и Ежово Поле, стисната меѓу реката и убавите висорамнини на Сутлакот и Каваклија, испржени од сонце и врели летни ветрови, заборавено и од бога и од властодржите на старата Југославија. Над Југославија тогаш се трупаше тешки црни облаци на фашистичката опасност и таа се нишаше како вејка на ветерот. Во Штип ситуацијата стануваше сè потешка и понеиздржлива. Ановите беа преполни од мобилизирани резервни војници, измешани со селскиот добиток. Револтот сè повеќе растеше. Обземен од овој револт ја напишав својата прва песна на македонски јазик, „Ановите“. За жал, оваа песна, како и низа други со слична инспирација, пропадна подоцна во една провала за време на окупацијата«.

³¹ Димче Беловски (роден на 25.X.1923 година во Штип) во 1939 год. станува секретар на Литературната дружина и го започнува пишувањето и наеден роман на македонски јазик што останува незавршен. Беловски е член на Обласниот комитет и ја раководи скоевската организација во градот. На состаноците читал свои стихови и самиот раководител, па настапувал и на јавни собири и излети, како и во ѕидниот весник под псевдонимот *Белдим*. Од август 1941 год. заедно со А. Шопов го издаваат весникот »Искра« што излегувал ракописно двапати месечно на два зелени листа, каде што биле објавени и стихови од редакторите. По апсењето на Сл.Стојменски, кај когошто биле најдени броевите, весникот престанува да излегува. Д. Беловски е сметан за најамбициозниот млад поет во Штип. Но кога по загинавањето на В. Прке учениците Беловски и Шопов се илегализирале и се нафатиле да напишат песна за смртта на својот другар, успеал да ја исполни обврската само Шопов, со што »како со нож« била пресечана поетската амбиција на Беловски.

³² Димче Беловски во разговорот ни тврдеше дека С.Стојменски не пишувал стихови, иако учествувал во работата на Литературната дружина, но Шопов во цит. разговор ни рече: »Славчо Стојменски исто така учествуваше во литературната дружина и пишуваше на македонски јазик и пред Војната и во време на Војната... И циркулираа Славчови песни по скоевски и партиски кругови, а беа читани и на состаноци на скоевската група. И потоа имаше дискусија. Беа отчукани на машина, но не се секавам дали беа без потпис или со некој псевдоним«.

даваше свои револуционерни песни (на српски јазик). Тој присуствуваше на Литературната дружина како професор по литература».³³

Но по окупацијата на Македонија во 1941 година А. Шопов подготвил цела стихозбирка под наслов »Ановите« што му ја предал на Фируз Назим, бидејќи кај него се наоѓала целата напредна литература што се делела по скоевските и партиските организации за читање. Фируз му ја предал збирката »Ановите« на В. Прке и тој го напишал своето мошне ласкаво мислење врз кориците (како рецензија) и се потпишал со псевдонимот »Серменин«. Шопов го прочитал текстот и пак му ја вратил збирката на Фируза, без да знае кој е рецензентот.³⁴ Но таа збирка подоцна пропаднала и од сите тие песни не е зачувана ни една.³⁵

Во есента 1943 година А. Шопов се вклучува во Шарскиот одред изапочнува активна оружена борба на поетот, во која тој испеа повеќе песни³⁶, добар дел од кои се и зачувани и веќе познати³⁷. Тоа е поезија што хроничарски ги регистрира состојбите и хронолошки ги следи настаните и појавите во текот на борбата. Тоа е поезија што храбри и бодри, чија патетично егзалтирана декларација звучи искрено, доживеано и уверливо, иако многу често и не ја надминува наменската функција. Тоа се стихувања за подвигот и поразот, за радоста и болот, жива хроника на една херојска епопеја.

Шопов се движи главно во народнопоетската шема, но под силно влијание на стихотворството на Венко Марковски. Па дури и прекршениот стих (што како манир беше внесен преку Мајаковски)³⁸ всушност до Шопова допира во тоа време главно преку сличните егзибиции на В. Марковски. Една опфатна анализа

³³ Цит. разговор на 13.VII.1976 год. Т. Донев (цит.прилог, 78-80) смета дека Божидар Нилевиќ, којшто само во учебната 1938/39 година бил во Штип, не му предавал на Шопова, а бил еден од воспитувачите во Домот (интернатот) на гимназијата, заедно со Вељко Перишиќ, иако Шопов бил примен во Домот само за храна, а си спиеал дома. Донев смета дека токму Перишиќ имал влијание врз младиот Шопов, бидејќи тој му предава српски јазик, а и самиот пишувал песни во тоа време.

³⁴ Подоцна самиот Фируз Назим му кажал кој се крие зад псевдонимот **Серменин** (според разговорот на 13.VII.1976)

³⁵ Во разговорот на 13.VII. 1976 год. Шопов ни рече: »Пак му ја вратив книшката (во ракопис) на Фируза и кај него во времето на провалата исчезнала«. Меѓутоа, самиот Фируз Назим во разговорот на 17.VII.1976 година низ изјави дека до август 1943 година, пред загнувањето на С. Стојменски, тоа »дебело укоричено тефтерче« со песните под наслов »Анови« било кај него. »По сè изгледа изедени се од глупците« - заклучи тој. Инаку, Назим тврдеше дека песни биле објавувани и во в. »Народен глас« што излегувал илегално во Штип (мај-јули 1943).

³⁶ Во цит. разговор А. Шопов ни рече: »Во партизани отидов во 1943 година - првин во Шарпланинскиот одред, после во Албанија, војувавме со балистите кај Пишкопеја, а на враќање ние Македонците се одвоивме и тргнавме за Кумановско. Влеговме во Кумановскиот баталјон на Христијан Тодоровски - Карпош. Потоа Баталјонот прерасна во Трета македонска народноослободителна ударна бригада. Беведно време член на Агитпроп на Бригадата. Тука беа Дизе, Деса Милјовска... Во Шарпланинскиот одред немаше друг што пишува, освен Д. Беловски. Цеко Стефанов беше веќе отиден од Одредот кога отидовме ние со Димчета«. Самиот Шопов додаде: »Нова мисла за збирка (по »Ановите«) ми се роди во партизани. Пишував поезија. Имав доста голем ракопис со љубовни и други песни. Тоа беа всушност оние во мојата прва збирка „Песни“. «

³⁷ д-р *Блаже Ристовски*, Македонскиот стих 1900-1944, II, 157-181.

³⁸ Шопов во разговорот ни рече: »Со Мајаковски (на руски) дојдов во допир некаде непосредно пред Војната или во првите денови по неа«. Меѓутоа, најверојатно со поезијата на Мајаковски се има запознато во 1945 година кога беше во Москва.

може да пронајде занимливи влијанија и угледувања. Всушност, В. Марковски беше »великанот на таа епоха«, за кого и Рацин наоѓа доволно силни изрази.³⁹ Независно од исклучителноста на појавата на »Бели мугри« и нејзините неповторливи валери, сепак, и поради познатите околности, песните, поемите, сонетните венци, спевовите, драмите и романите во стихови на Венко го трасираа патот на македонската поезија во времето пред и во текот на НОБ, па дури извесно време и по Ослободувањето.⁴⁰ Зошто, Рацин е неподатлив за имитирање додека стихот на Венко стана урнекот за сите стихотворци од таа епоха. Впрочем, од 1943 година, по вклучувањето на Марковски во редовите на партизаните во Македонија (сосе семејството), тој создаде најголем број од песните што се пееја (разни маршеви и химни) што се печатеа во нелегалните публикации или одделно и вршеа силно влијание.⁴¹

Кај нас мошне често се пишува дека песната »Љубов« на Шопов е испеана во 1943 година⁴² и се поврзува за загинувањето на партизанката Вера Јоциќ. Всушност, ранетата Јоциќ умира на 23 мај 1944 година и песната можела да биде напишана само потоа, но според што се поврзува со оваа партизанка? Карактеристично е дека таа не е вклучена во збирката »Песни« што беше печатена во Куманово кон крајот на септември или во октомври 1944 година⁴³, но затоа пак се појавува како последна песна во збирката под истиот наслов што беше напечатена во Белград на крајот на декември 1944 година⁴⁴. Ако се има предвид дека и песната »Очи« е создадена (во Белград) на почетокот на 1945 година⁴⁵, тогаш излегува дека две антологиски песни се создадени во релативно кратко време од околу половина година и го претставуваат веројатно највисокиот дострел на поетското мајсторство на Шопов од тој период.

³⁹ K. Racín, Razvitak i značaj jedne nove naše književnosti, »Radnički tjednik«, I, 23, Zagreb 25.X. 1940, 5-6

⁴⁰ А. Шопов во цит. разговор ни рече: »Со поезијата на Венко се запознав преку предговорот на Тодор Павлов кон „Орлицата“, па веднаш додаде: »Но можеби пред Војната ги добив тие неколку мали книшки на македонски јазик. Силен впечаток ми направија тие песни«.

⁴¹ д-р Блаже Ристовски, Портрети и процеси од македонската литературна и национална историја, II, Скопје, 1989, 451-452

⁴² Радомир Ивановиќ, цит. прилог, 520.

⁴³ Тоде - Мали Саздовски, Првата книга на македонски јазик по Ослободувањето е објавена во Куманово, »Современост«, XXXI, 10, Скопје, 1982, 70-73. Иако, песната е веќе отпечатена во бригадниот весник »Огин«, 1, 4-5, 15.VII.1944, 6.

⁴⁴ Ацо Шопов, Песни. Издање »Младог борца«, 1944, 30.

⁴⁵ АМАНУ, ф. А. Шопов, АЕ 71, стр. 2: »Долго го посев во себе ликот на овој борец. Тој како да беше извајан од мојот идеал за човекот-војник па револуцијата... И еден ден непосредно по Ослободувањето, за време на еден престој во Белград, ја напишав песната „Очи“. Во друго интервју (АЕ 76. стр.3) Шопов одговара: »Да ви зборувам за песната, „Очи“ или за песната „Љубов“ - тоа значи да ви зборувам за ситот мој поетски развој досега, за мојата огромна љубов кон жената, која е поистоветна и со слободата и со татковината и со жртвувањето и со нашето национално постоење и битие... Песната „Очи“ не е само навестување на моите идни поетски преокупации, таа е претскажување на ситот мој поетски живот. Инаку, идејата за самата песна е родена во тешките услови на партизанското војување, а напишана е во првите денови по Ослободувањето«.

И најпосле, уште едно прашање што се провлекува во литературата. Која е првата стихозбирка во слободната македонска литературна историја? Дали се *»Македонскиѝе народно-ослободѝелни ѝесни«* на Рацин⁴⁶ од јуни 1943 година? Или може да се смета како таква и второто издание на *»Бели муѝри«* од април 1944 година?⁴⁷ Или навистина збирката *»Песни«* на Ацо Шопов, објавена во Куманово веројатно некаде во првата половина на октомври 1944 година во сто примероци?⁴⁸ Прашањето не е само од формален карактер. Зашто, збирката *»Песни од сѝевоѝи „Парѝизани“ и „Робѝи“* со потписот на Венко Марковски, Одделот за информации при Битолскиот областен н. о. одбор ја објави некаде во септември или октомври 1944 година, каде што е отпечатен и *»Маршот на III македонска бригада«* од Ацо Шопов⁴⁹. Некаде пред 24 октомври истата година беше објавен и сонетниот венец *»На Исѝок«* од Венко Марковски⁵⁰ а во истото време излегоа и најобемните книги на македонски јазик во текот на НОБ *»Парѝизани. Сѝев во ѝридела«* и *»Робѝи. Македонски еѝос«* од истиот автор⁵¹. Кон тоа треба да се додаде и повеќепати тогаш препечатуваната збирка на Венко *»Орлиѝе на Македонија«*⁵², како и неговата стихозбирка *»Низ ѝожариѝе на Елада«*⁵³. Ако се приклучат тука и шапирографираните збирки народни и масовни песни што се објавуваа во таа година, ќе се добие полната слика на една прилично богата издавачка дејност, во која двете изданија на *»Песни«* од Ацо Шопов претставуваат скроман прилог како историски меѓник. Затоа и

⁴⁶ К. Рацин всушност го состави, го редактира и го отпечати на Лопушник (на денот на своето загинување 13.VI.1943) само првиот дел од песнарката *»Македонски народно-ослободителни песни«*, зашто вториот дел (под истиот наслов) беше напечатен во Битуше, во јули-август 1943 година (д-р Блаже Ристовски, Кочо Рацин, 439-469).

⁴⁷ д-р *Блаже Ристовски*, Прилози кон проучувањето на Кочо Рацин *»Современост«*, XXVI, 4-5, 1976, 117-120.

⁴⁸ *Тодѝе - Мали Саздовски*, цит. Прилог, 70-73

⁴⁹ Стихозбирката, печатена во Државната штампарница *»Гоце Делчев«* во Битола, на 39 странички содржи: фрагменти од спевовите *»Партизани«* и *»Робѝи«* (3-20), маршевите *»Марш на пионерите«* (21), *»Марш на I-та Македонско-косовска ударна бригада«* (22), *»Марш на Дивизијата«* (30-31), *»Марш на Македонија«* (31-32), *»Марш на Антифашиската младина на Југославија«* (32-33) и песните *»Славјаните идат«* (35-37) и *»Цар Самуил. Балада«* (38-39) - сите со потписот на *Венко Марковски*, *»Марш на III македонска бригада«* (28-29) со потписот на *Ацо Шопов*, а без потписе објавени песните *»Песна на македонските партизани!«* (26), *»Марш на Македонската војска«* (33-34) и *»Песна за Мирче Ацев и Страшо Пинѝур«* (34-35) сите од *Владо Малески* како и народните песни *»Смилево славно огин гори«* (23), *»Темен се облак зададе«* (23-24), *»Леле Јано«* (24), *»Млада партизанка«* (27), *»Ајде браќа станвајте!«* (27-28) и *»Од битолските заидани«* (29-30) и советската преведена песна *»Полинја ој полинја«* (25). Книшката е излезена непосредно по ослободувањето на Битола.

⁵⁰ *Хр(исѝо) Р(адевски)*, Първата ластовица на балканскага пролѝт. *»Работническо дело«*, XVII 32, Софија, 24.X.1944, 2.

⁵¹ Книгиве се печатени во Софија, иако како место на изданијата е посоечно *»Слободна Македонија«* и се обележува дека се *»Издание на НОВ и ПО наМакедонија«*, па дури и со цената 100 (лева?). Значајно е да се одбележи дека на книгата *»Партизани«* стои оти *»Корицата е работена от македонскиот художник Стоан Сотиров«*, член на поранешниот Македонски литературен кружок во Софија, додека за епосот *»Робѝи«* се наведува оти *»Корицата е работена от болгарскиот художник Борис Ангелушев, којшто всушност исто така по потекло е од Македонија«*.

⁵² Венко Мирковски, Орлите на Македонија. Од спевот *»Партизани«*, Поверенството за пропаганда при Президиумот на АСНОМ, 1944. Збирката е преиздавана уште двапати во истата година.

⁵³ Венко Марковски, Низ пожарите на Елада, Скопие, 1944. Песниве се создадени при престојот на единиците на Македонската војска во Егејскиот дел на Македонија (во колибите близу с. Ливади, во с. Милја и во с. Пендалофон) во февруари-март 1944 година. Стихозбирката исто така (како *»Песни«* од Шопов) има 30 страници, а носи посвета: *»На Гърчката комунистичка партиа песниве ги посветувам. В. Марковски«*.

сметаме дека е неопходно да се направи полно издание на поетското наследство на Венко Марковски на македонски јазик, зашто помладите генерации, благодарейќи на тоталната неинформираност (поради објективните причини), немаат претстава за вистинскиот тек на македонскиот поетски збор во периодот од 1938-1965 година⁵⁴. Само така и ќе може да се проучува македонскиот стих од оваа епоха и да се определува историското место на авторите и делата.

Во таа светлина и треба да се согледа местото и значењето на поетот-борец Ацо Шопов и неговото рано поетско наследство во неговиот натамошен развиток.

Blaže Ristevski
THE EARLY POETIC WORKS OF ACO ŠOPOV
Summary

This presentation of the poetic and the prose beginnings of Aco Šopov is based on archive materials, materials taken from memoirs and other sources. For the first time we meet with the authors early works that are written in Serbian language (1937-1940), after which we continue with the reivew of the poetry written in his native language. There is no record of the usage of the Bulgarion language for literary purposes. After this there is an illumination of his poetic divelopment among his generation during the World war II and the accurrence of his first collection of verses »Poems« in Kimanovo.

⁵⁴ Неодамна беше објавен еден можен избор: *Венко Марковски*, Гламји и порои. Избор и предговор Александар Алексиев, Скопје, 1992, но тој не може да ги задоволи научните потреби па нашиот современик.